

LAICIZAREA (scurte considerații)

Ne întrebăm care sunt cauzele care au provocat schimbări atât de profunde în civilizația și cultura europeană și nu numai a acestui continent. O cauză considerată legitimă de Conciliul Ecumenic Vatican II o consideră dorința oamenilor de nu compromite autonomia realităților pământești: „Mulți contemporani ai noștri par a se teme totuși ca nu cumva o legătură mai strânsă între activitatea umană și religie să împiedice autonomia oamenilor, sau a societăților, sau a științelor.”¹ Spre surprinderea conservatorilor, conciliul interpretează pozitiv acest proces istoric și îl și explică, fundamentându-l pe voința lui Dumnezeu: „Dacă prin autonomia realităților pământești înțelegem că lucrurile create și societățile înseși au legi și valori proprii care trebuie, treptat, descoperite de om, folosite și organizate, este vorba de o exigență absolut legitimă: acest lucru nu este numai cerut de oamenii vremurilor noastre, ci este și conform cu voința Creatorului.”²

Poziția de avangardă a conciliului, atât de clară și categorică chiar în fața acelor nostalgici care priveau spre un trecut ideal, dar iluzoriu în același timp, stabilește așadar faptul că realitățile pământești își au propria autonomie și propria valoare, independent de relația lor cu valorile spirituale, religioase. Teoretizând afirmația, putem deduce că bunurile și toate realitățile materiale au o valoare și un sens al lor și nu sunt niște simple mijloace pentru un scop spiritual, supranatural. În continuare, textul conciliar aprofundează ideea: „Căci din însăși condiția lor de creatură, toate lucrurile sunt înzestrate cu consistența, cu adevărul și cu bunătatea lor proprie, cu propriile legi și cu propria organizare, pe care omul trebuie să le respecte, recunoscând metodele specifice ale fiecărei științe sau arte. De aceea, cercetarea metodică în toate disciplinele, dacă este efectuată în mod cu adevărat științific și conform normelor morale, nu va fi niciodată în adevărată opoziție cu credința, pentru că realitățile profane și realitățile de credință provin de la același Dumnezeu. Mai mult, cel care se străduiește să cerceteze cu smerenie și statornicie, tainele realității, chiar dacă nu-și dă seama, este călăuzit de mâna lui Dumnezeu care, susținând toate lucrurile, le face să fie ceea ce sunt. Să ne fie îngăduit aici să deplângem anumite stări de spirit care au existat chiar și la creștini, din cauza insuficienței percepției a autonomiei legitime a științei, și care, trezind tensiuni și conflicte, i-au făcut pe mulți să ajungă la convingerea că între știință și credință există opoziție. Dacă, însă, prin cuvintele “autonomia realităților pământești” se înțelege că lucrurile create nu depind de Dumnezeu și că omul le poate folosi fără a le referi la Creator, oricine crede în Dumnezeu își dă seama cât sunt de false astfel de păreri. Într-adevăr, creatura fără Creator dispăre. De altfel, toți cei care cred, de orice religie ar fi, au perceput întotdeauna glasul și manifestarea lui Dumnezeu în limbajul creaturilor. Mai mult, prin uitarea de Dumnezeu, creatura însăși devine de neînțeles.”³

¹GS, 36, 1.

²GS, 36, 2.

³GS, 36, 3.

Doctrina bisericii exprimată în acest conciliu și nu numai oferă, credem noi, o interpretare echilibrată, matura și profundă, spirituală și laică în același timp asupra realităților timpurilor moderne și contemporane în ce privește relația biserică-stat, religie-științe laice, credincios-cetățean, dar omul european și nu numai el, nu s-a oprit la faza separării nete dar amiabile dintre stat și biserică, ci a mers mai departe în procesul de laicizare, propunând o viziune imanentistă și atee a gândirii și societății, închisă în fața transcendentului și a valorilor care se bazează pe religie. Laicismul absolut și combatant neagă orice raport al lui Dumnezeu cu lumea și absolutizează realitățile pământești și pe om, făcând din el un fel de idol laic. Omul se proclamă măsura tuturor lucrurilor, un criteriu absolut pentru a discerne binele de rău. În fața omului laic, valorile religioase nu numai că nu sunt importante, dar sunt de-a dreptul periculoase ; un opiu al popoarelor ar spune K. Marx. Omul laic consideră că Dumnezeu nu există și în ne-existența lui, omul își găsește propria existență, căci conform gândirii lui J.P. Sartre, dacă Dumnezeu ar exista, omul ar fi neant. Evoluând astfel lucrurile, secularizarea în loc să construiască un raport matur, echilibrat al persoanei umane cu societatea și cu instituțiile religioase, a degenerat într-o secularizare atee care atacă nu numai bazele civilizației europene, dar însăși umanitatea în adevărata ei identitate.

Originile laicismului

Deși continentul european a fost cel mai creștin, tocmai din interiorul lui s-a născut laicismul în formele lui cele mai combative. În rândul popoarelor Africii sau ale Extremului Orient, în cadrul religiilor lor tradiționale sau al islamului, nu există urmă de laicizare decât în cazurile în care aceasta ar proveni din Europa sau ar însemna o combatere a sistemului colonial strâns legat de puterile creștine europene. De aici se naște întrebarea de ce tocmai din sânul civilizației cea mai legată de creștinism, tocmai din ea s-a născut și a crescut laicizarea, lupta ideologică, politică sau chiar violentă, distrugătoare de nenumărate vieți umane.

Rădăcinile trebuie căutate în adâncimile spiritului și gândirii europene, în raportul pe care aceasta îl stabilește între Dumnezeu și lume, raport care este substanțial diferit de cel prezent în alte religii. Creștinismul afirmă că lumea a fost creată de Dumnezeu din nimic, ceea ce le este străin vechilor greci, sau marilor religii ale Extremului Orient, budismul sau hinduismul, care cunosc doar ideea de *emanație*; aceasta nu aduce cu sine o diferență esențială, ontologică între Dumnezeu și om. Conform acestei gândiri, creatura nu este ontologic diferită de Creator, omul nu este complet independent de divinitate, ci doar un fel de prelungire a acesteia, a substanței divine, o scânteie ruptă din focul divin, care strălucește doar o clipă, pentru ca imediat să se piardă în focul din care a țâșnit, acest fapt demonstrându-ne scurtimea vieții umane. Concepția creștină a vieții din nimic ne conduce spre absolut, spre realități cu totul noi, originale, unice, irepetibile, între care primează omul. Acesta nu reprezintă nicidecum o emanare din substanța divină, dar o ființă personală cu o demnitate conferită de începutul lui total, absolut ca operă a lui Dumnezeu. Iar la sfârșitul vieții lui pământești nu se va cufunda în marea divinității, pierzându-și identitatea, ci va rămâne veșnic altul și diferit de oricare altă ființă.

Conceptul creștin despre existență și ființele create este impresionant: Dumnezeu își menține legământul încheiat cu omul și îl crează, iar apoi îl răscumpără din păcat prin moartea Fiului său unic, Cristos, care în același timp este Dumnezeu și om, Isus din

Nazaret. Omul ia act că este o ființă cu totul nouă și are o relație directă și personală cu Creatorul său în Isus Cristos. Acest fapt îl face optimist și curajos, știindu-se iubit de Dumnezeu. În același timp, însă, are în el și capacitatea de a se opune Creatorului, absolutizându-și autonomia pe care a primit-o, și în ultimă consecință, se opune lui Dumnezeu, combătându-l și negându-i chiar existența. Aici găsim acel „păcat” al Europei pe care continuă să-l comită de la Iluminism și până în prezent, deși ne întrebăm dacă europenii combatanți au înțeles cu adevărat cine este Dumnezeu, sau combat o idee falsă despre Dumnezeu; sau, dacă nu cumva combat mai mult instituțiile religioase pe care le consideră periculoase, dăunătoare pentru puterea lor sau pentru interesele lor ideologice, politice sau de organizare și funcționare laică a societății.

Neliniști existențiale

O cauză mai greu de înțeles a laicismului o reprezintă nemulțumirile și neliniștile interioare ale lui homo faber, homo technicus, homo laicus. Acesta nu vrea să-și recunoască și să-și accepte condiția de creatură, ca expresie a voinței lui Dumnezeu. În gândirea și limbajul comun, cel mai adesea se vorbește de mama care a „făcut” un copil (cu tatăl lui, se înțelege), pe când în timpurile anterioare perioada de sarcină și însăși nașterea erau înconjurate nu doar într-o aură de respect și admirație, dar și de tăcere contemplativă, noul născut fiind considerat ca un dar al cerului, pentru care părinții aduceau mulțumiri lui Dumnezeu. Acum, din momentul conceperii și chiar dinainte, omul este planificat cu minuțiozitate și intră în proiectul de viitor al unui cuplu, alături de servicii și bunuri materiale, toate fiind gândite nu arareori fără nicio referire la Dumnezeu, autorul și dătătorul vieții. Fiind considerat doar ca o realitate de aici, de pe pământ, ființa umană poate fi înconjurată și cu neliniștile și chiar angoasele cu care oamenii privesc asupra viitorului instabil, nesigur. Noul născut vine astfel să mai adauge un element, un motiv de neliniște la cele multe deja existente în viața părinților. A fi nu mai înseamnă un dar de sus, cât mai mult un motiv de neliniște.

Omul spiritual, religios privește propria viață și realitățile înconjurătoare dintr-un cu totul alt unghi și cu o altă perspectivă, mult mai optimistă decât a laicului cufundat în imanență. Chiar dacă constată că este limitat, credinciosul știe că este în legătură cu Cel care este infinit. De aici derivă apoi curajul lui în fața vieții, optimismul și forța cu care înfruntă și depășește nu doar lipsurile sau micile dificultăți cotidiene, ci și profunde crize interioare, situații conflictuale grele, ajungând până la oferirea propriei vieți pentru o cauză a lui Dumnezeu sau a omului; de exemplu, pentru apărarea demnității și drepturilor lui fundamentale. În esență, aici găsim explicația eroismului martirilor din toate timpurile, sau, în varianta laică, eroismul și dăruirea fără limite pentru cauze nobile precum pacea, dreptatea, egalitatea tuturor⁴, depășirea propriilor limite în sport, elevarea artistică, etc.

Când omul rupe raportul cu Dumnezeu, se naște în el neliniștea care îl macină, deoarece nu-și mai acceptă cu seninătate propriile limite și începe să-l deranjeze fantasma lui Dumnezeu pe care l-a negat. Fiind cândva credincios, se culca liniștit pe prispa casei, în serile de vară, și adormea privind bolta înstelată a cerului. Acum, fără Dumnezeu,

⁴Vezi, de exemplu, idealul sublim al lui Mahatma Gandhi pentru libertatea, independența poporului său, sau al lui Martin Luther King pentru populația de culoare din SUA, ambii plătind cu viața idealul în care au crezut și care i-a animat până la jertfa supremă. Sau idealul Maicii Tereza pentru cei mai săraci dintre săraci.

adoarme cu telecomanda în mână în fața televizorului după ce, eventual, a luat și o pastilă pentru somn, protejat în propria-i casă de sistemele de siguranță, ca și de asigurările de sănătate, pentru cazuri de accidente, moarte, etc. Făuritor al unui progres tehnic, economic foarte mare, homo laicus simte o profundă satisfacție pentru tot ce a realizat; de partea cealaltă, se simte o ființă limitată și este conștient că într-o zi, cu moartea lui, totul se va termina. În felul acesta, în el extremele se ating și formează o stare hibridă în care se confruntă fără posibilitate de rezolvare, de armonizare, atât supremația ontologică pe care crede că o are, cât și teama de nimic, de neant, de absurd al existenței.

Înțelegându-și în manieră laică, atee propria existență, omul secularizat înțelege diferit și timpul și spațiul. În timp ce omul religios trăiește în două timpuri diferite, sacrul și profanul, omul laic trăiește doar în timpul profan. În spațiul său sacru, omul religios găsește un sens al vieții sale și pe parcursul existenței are momentele și punctele de referință sacre în care intră, retrăgându-se din profan și din viața lui cotidiană. În felul acesta, își încarcă bateriile, primește noi energii pentru a putea merge mai departe cu optimism că Cel de Sus îl susține și îi luminează calea. Omul secularizat, laic, trăiește doar într-o unică dimensiune în care nu există diferențe calitative, într-un spațiu care nu are puncte centrale, de referință, ferme. Sau pot să existe astfel de puncte, precum iubirea partenerului de viață, o casă, un serviciu, dar toate acestea pot să fie sau să nu fie, și de aici dubiul și neliniștea care îl cuprind. În fond, pentru omul laic unica siguranță este nesiguranța în care se zbate.

În scurgerea anilor, a timpului, pentru omul religios timpul sacru pătrunde timpul profan, iar prin diferite rituri și practici religioase timpul și activitățile profane sunt penetrate de sacru și ancorate în divin. În felul acesta, omul se reînnoiește și se purifică. Iar aceasta reprezintă baza existențială dintre leagăn și mormânt. În extrema cealaltă se află omul laic, cu dorința lui de totală secularizare și rupere de orice reminiscență religioasă. El este convins că își poate atinge scopul vieții laicizându-se pe sine și lumea din jur, refuzându-l pe Dumnezeu, pe care îl consideră ca dușmanul absolut care îi neagă existența. Norma morală este căutată în propria ființă; el reprezintă criteriul ultim pentru a defini ce este adevărul și pentru a deosebi binele de rău. Astfel, se ajunge la ceea ce a afirmat și Dostojevski în romanul Frații Karamazov: „Dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că omul este stăpânul pământului, al întregului univers”.

Laicizarea ca problemă socială

Se verifică în istorie ca acolo unde un grup preia puterea în societate și nu întâmpină opoziția intelectualilor sau a oamenilor religioși, să impună un regim socio-politic în care sacrul și practicile religioase să fie marginalizate sau chiar interzise. Sau în societăți mai democratice, credința și practicile religioase să fie împinse progresiv în sfera vieții private, fără relevanță publică. Se vrea o societate fără referințe sacre iar valorile materiale sunt absolutizate și considerate unice, singurele care au drept de cetățenie în viața publică. Viața religioasă, religia în sine scad până la a deveni marginale și total ne semnificative. Semnificative sunt doar valorile materiale, ceea ce generează o mentalitate materialistă și consumistă, în care valori supreme devin banul, puterea și succesul cu orice preț, plăcerea, toate acele fațete ale lui carpe diem în care omul laic încearcă să se simtă fericit.

Respectând autonomia realităților temporale, biserica catolică nu intenționează să promoveze vreo formă de fanatism religios, impunându-l societății, și nu vrea nici să fie sacralizată vreo instituție laică. Ca exemplu, în istorie, creștinismul este prima religie care s-a opus sacralizării împăraților romani. Biserica, apoi, nu vrea să ocupe vreun post privilegiat în organizarea și funcționarea societății. În declarația asupra libertății religioase a Conciliului Ecumenic Vatican II, ea și-a exprimat clar ceea ce crede despre aceasta șidespre libertatea religioasă a cetățenilor: „...persoana umană are dreptul la libertatea religioasă. Această libertate constă în faptul că toți oamenii trebuie să fie imuni de orice constrângere din partea indivizilor sau a grupurilor sociale și a oricărei puteri omenești astfel încât, în materie religioasă, nimeni să nu fie constrâns să acționeze împotriva conștiinței sale și nimeni să nu fie împiedicat să acționeze conform conștiinței sale, în particular și în public, atât singur cât și asociat cu alții, între limitele cuvenite. El mai declară și că dreptul la libertatea religioasă este realmente întemeiat pe însăși demnitatea persoanei umane, așa cum este cunoscută din cuvântul lui Dumnezeu revelat și pe calea rațiunii. Acest drept al persoanei umane la libertatea religioasă trebuie în așa fel recunoscut în organizarea juridică a societății, încât să devină un drept civil.”⁵ Din aceste afirmații putem înțelege cum biserica dorește o societate laică și autonomă în laicismul ei, dar în care drepturile religioase ale cetățenilor să-și găsească camp deplin de afirmare.

Privind în istorie, constatăm existența numeroase civilizații și societăți constituite pe principii religioase, iar prima civilizație care se vrea laică este cea a revoluției franceze, urmată apoi de altele. Cea care apoi s-a fundamentat pe ateism, a dat greș. Acum este în curs de desfășurare o a alta, liberală, susținută din plin de mass media. Aceasta se vrea laică sau chiar atee, separând total cultura de religie, iar acest separatism este considerat de un bun istoric contemporan al relațiilor dintre cultură și religie, Christopher Dawson, ca unul din cele mai mare rele ale perioadei contemporane. Oamenii prezentului s-au obișnuit deja cu această separare și o consideră normală; la fel, și biserica catolică afirmă dreptul la existență al statului laic, autonom în toate problemele lui temporare. În societatea actuală, principiile religioase au pierdut dreptul de cetățenie, iar oamenii se conduc după legi emanate de persoane care nu profesează un crez religios. Criterii de referință pentru gândire și acțiune sunt propuse de persoane care la rândul lor sunt dependente de mass media sau de alte persoane cu funcții de decizie. Aceste criterii se schimbă așadar în funcție de cum se schimbă mijloacele de comunicare în masă, adică de cine depind într-un moment sau altul. Schimbările acestea fac în așa fel încât normele etice și principiile religioase să se relativizeze, fiecare devenindu-și propria regulă etică. De aici se poate deduce cu ușurință că societatea va fi formată din indivizi care au propriile reguli de conduită, iar o voință comună pentru realizarea unor obiective ce recer o amplă colaborare a societății devine un fel de iluzie.

⁵Concilul Ecumenic Vatican II, *Dignitatis humanae*, 2.